

BUGUNGI KUNDA ZAMONAVIY KASB TANLASHNING O'ZIGA XOS JIXATLARI

Yusupov I

*Toshkent viloyati Oqqo'rg'on tuman 1-son kasb-hunar maktabi maxsus fan
o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada shaxsiy hayotdagi yutuqlar zamonaviy jamiyatda asosan uning kasbiy tanlovi bilan bog'liqligi muhokama qilinadi. Kasb tanlash - bu og'ir sharoitda omon qolish uchun, u allaqachon poydevor qo'ygan jixatdir. Tasavvur qiling, siz xozir yoshsiz, o'zingiz uchun kasb tanlash va zavq bilan ishlash juda qiyin, Shu bois sizga nima kerakligini tasvirlamoqchiman.*

Kalit so'zlar: *kasb, yosh avlod, mutaxassislik, ish, yo'nalish, tanlash, hunar, mehnat.*

Bugungi jamiyatda shaxsning xayotdagi yutuqlari asosan uning kasbiy tanlovi bilan belgilanadi. Ba'zi manbalarda "kasb" so'zining ma'nosi, ta'rifi yo'q bo'lib, uning mazmuni "ish" tushunchasi bilan aks etgan, ishlash, qilish, qo'l bilan, tana kuchi bilan yoki aqliy jixatdan biror narsa qilish. Zamonaviy ma'lumotnomalarga ko'ra, "kasb"- bu inson mehnat faoliyatining shakllantiruvchi omilidir. Inson taraqqiyoti davomida aynan uning mehnat faoliyati hal qiluvchi ro'l o'ynagan. Ishlab chiqarish usuli va mehnat tabiati bo'yicha insoniyat shartli ravishda agrar, sanoat va postindustrial rivojlanish bosqichlaridan o'tdi. Tadqiqotchilar postindustrial jamiyatni bilimga asoslangan axborot jamiyati deb ham atashadi. Inson faoliyati tobora ko'proq moddiy ishlab chiqarish bilan emas, balki moddiy bo'lmagan mahsulot bilan texnologiyalar va kompyuter dasturlari yordamida kodlangan ma'lumotlar, bilimlar bilan bog'liq. Jamiyat hayotining "intellektualizatsiyalashuvi" paydo bo'lgan. Xalqaro tashkilotlar sezilarli darajada o'sishi va murakkablashgan axborot tizimlari maxsus axborot va telekommunikatsiya texnologiyalari yordamida uzatiladi. Zamonaviy jamiyat hayoti, uning taraqqiyoti sharoitida insoniyatning omon qolishi ko'p jihatdan yaratilgan texnologiyalarga bog'liq. Axborot davri zamonaviy shaxsning o'zini rivojlantirishga, ijodkorlikning o'ziga intilishini keltirib chiqaradi, axborot mahsulotlarini tobora ko'payib va kengayib borishiga yo'naltiradi va shu bilan birga axborot resursidan foydalanish qobiliyatini shaxsning ijtimoiy maqomida hal qiluvchi omil deb hisoblash mumkin. Ta'lim darajasi, ma'lumotni bilimga aylantirish qobiliyati, ijodiy faoliyat, axborot muhitida mustaqil va samarali harakat qilish qobiliyati zamonaviy insonning ijtimoiy mavqeining yangi tarkibiy qismidir.

Bugungi kunda o'sib kelayotgan yoshlarni o'ziga bo'lgan ishonchi, kuch-g'ayrati, keng dunyoqarashi bilan ajratib ham ko'rsatish zarur. Ushbu dunyoqarash va zakovatleri esa ularni atrof-muhitga, tabiatdagi va jamiyatdagi hodisalarga qiziqishlaridan kelib chiqadi albatta. Bu esa o'z navbatida kasb tanlovchining olayotgan bilimlaridan, ko'nikmalaridan, malakalaridan, psixofiziologik imkoniyatlaridan, individual psixologik jixatlaridan fazilatlaridan va boshqa shaxsiy qirralaridan kelib chiqadi. Bugungi kunda o'z imkoniyatini to'g'ri baholay olgan insongina to'g'ri yo'lni tanlay oladi. Bu yoshlardagi tirishqoqlik,

ilmga chanqoqlik, kuzatuvchanlik, o'zini sinab ko'rishga intilishi kabi jixatlarda yaqqol ko'zga tashlanadi.

Yoshlarda o'ziga xos ravishda ayrim kasblarga qiziqishlar shu kasb bilan bog'liq ayrim psixologik xususiyatlarda ko'rinadi. Misol tariqasida shuni aytish mumkinki, hozirda qaysi boladan so'rasangiz ko'proq men tadbirkor bo'laman, o'zimni ishimni yo'lga qo'yaman deb javob beradi. Tadbirkor va tadbirkorlik bu savdo sotiq, ishni tashkil etish, o'zini mehnati bilan kapital ishlash hisoblanadi. Lekin shunday ko'ringani bilan bolalarda ko'proq mashinaga ega bo'lish, puldor bo'lish, hamma narsani bemalol, xoxlagan vaqt sotib olish kabi tomonlar ko'zga tashlanadi. Buning ko'zga tashlanmas qiyinchiliklarini ular ko'ra olmaydilar va xayoliga xam keltirmaydilar. Shunday o'ziga xos bo'lgan tomonlar esa ularni qiziqtirib boradi. Yoshlarni shunday tomonlarga qiziqib borishi ular orasida tadbirkor bo'lishga havas uyg'otadi. Xuddi shuningdek, dasturchi kasbi yoki xisobchi bo'lish kabi tomonlar ham yoshlarni qiziqishlaridan kelib chiqadi. Har bir kasbni o'ziga xos bo'lgan psixologik tomonlari borki, bu yoshlarni doim o'ziga tortib turadi. Qiziqishini angelay olgan bolagina o'zi uchun kasbni to'g'ri tanlay oladi.

Yoshlardagi havas, qiziqish ularni shu kasbni egallashga intiltirib turadi. Zukko yoshlar shu kasbga tegishli bo'lgan bilimlarni eng avvalo kuzatishlar, so'rab bilishlar, kitoblardan o'qish orqali, hozirgi kunda esa internet orqali bilishga harakat qiladilar. O'zlari qiziqqan kasblari haqida ko'plab ma'lumotlar to'playdilar. Yoshlarni biror bir narsani yaratuvchanlik qiziqishi injenerlik yoki uni biror bir boshqa yo'nalishga yetaklaydi. Hozirda dunyoda ko'plab yangiliklar yaratilmoqdaki yoshlar va ularning diqqatlari doimo qiziqishlaridan kelib chiqqan holda shu obyektlarga qaratilmoqda. Har bir sohaning o'ziga xos bo'lgan qiziqarli tomonlari mavjuddir.

Pedagog ham bolalarga yetkazib berishi kerak bo'lgan bilimlarni sifatli, qiziqarli, yetib boradigan qilib darslarni o'tkazishga va o'sib kelayotgan yoshlar o'rtasidan yaxshi kadrlar yaratishni orzu qiladi. Pedagog tarbiyalagan bolalar o'z qiziqishlaridan kelib chiqqan holda jamiyatga ko'plab yangiliklar kiritishi mumkin bo'ladi. Pedagog esa shunday kadr yaratib bera olganidan faxrlanadi albatta. Demak, ko'rinib turibdiki, yoshlarni kasbga yetaklovchi ehtiyojlaridan biri uning qiziqishlari hisoblanar ekan. Bu esa insonni biror bir narsaga yetilib kelgan ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Bolalar o'sib borgan sari ma'lum bir taraqqiyot yo'lini bosib o'tadilar. Pedagogik sotsiologiyada aytilganidek bola tarbiyasiga o'z ta'sirini o'tkazayotgan omillar uni o'ylashga, o'z manfaatlari yo'lida mehnat qilishga majburlaydi. Yetilib kelayotgan yoshlardagi o'zgarish ularni ijtimoiy jarayonlarga va bu jarayonlardagi o'z o'rnini bilishga chorlaydi. Katta bo'layotgan, aql - farosatga ega farzand kelajagi haqida bosh qotiradi, hayol suradi, kelajagini rejalashtiradi. Bular esa unda ko'plab ehtiyojlarni paydo qiladi. Bolalik davridan o'smirlilik va o'spirinlik davrlariga o'tib borayotgan farzandda psixologik va eng asosiysi anatomik-fiziologik o'zgarishlar yuz bera boshlaydi. Endi yoshlar asta-sekin o'zidagi tabiiy, ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy ehtiyojlar tizimini seza borishadi. Bu qator ehtiyojlardan yoshlarni kasb orqali o'zini ta'minlash ehtiyoji hisoblanadi. Bu ehtiyoj yoshlarni kasb tanlashga, o'z hayotini go'zal qilib yashashga majburlaydi. Aks holda ularni jamiyatga zid bo'lgan jarayonlar paydo bo'ladi.

Yoshlarni kasb egallashi nafaqat ulaming ehtiyoji balki jamiyatning ham ehtiyoji hisoblanadi. Shuning uchun jamiyat o'z ishlab chiqaruvchilarini yaratishi zarur jarayonga aylanadi. Jamiyat ishlab chiqarish orqali yashaydi va hayot kechiradi. Jamiyat ehtiyojlari har doim o'zgargan xolda o'sib boradi. Uni qondirishning yagona yo'li kasb egalarini tarbiyalash, ularning qiziqishlaridan kelib chiqqan holda yangidan-yangi kasblarni yaratish va takomillashtirish hisoblanadi. Shuning uchun ham boshqa rivojlangan davlatlarda ko'plab yangi kasblar paydo bo'ladi va jamiyat ehtiyojlarini to'laroq qondirishga intiladi.

Jamiyatdagi ko'plab ehtiyojlar shu kasbga kerak bo'lgan kadrlarni yaratishni talab qiladi. Bu esa yoshlarda, ularning qiziqishlarida va maqsadlarida o'z aksini topadi. Jamiyatda yaratuvchanlikka, ijodrorlikka xos bo'lgan mehnat qadrlanadi. Jamiyat uchun yaratilayotgan mahsulotlar va ulami ishlab chiqarish ko'plab kasblarni paydo qiladi. Demak, ko'rinib turibdiki, inson va jamiyat ehtiyojlari uzviy ravishda bog'liq jarayonlar bo'lib xisoblanadi.

Haqiqatdan, shaxsdan kasb talab qiladigan psixologik xususiyatlar mavjudki, insonda bu xususiyatlar bo'lmasa u bu kasbda o'z yutug'iga ega bo'la olmaydi. Tadqiqotchilar bu xususiyatlarni aniqlash uchun maxsus testlar o'tkazib insonni shu kasbga layoqatini tahlil qiladilar. Kasblar o'zidagi faoliyatlarni bajarish uchun insondan ma'lum bir psixologik xususiyatlarni egasi bo'lishlarini talab qiladilar. Shuni ta'kidlab o'tish lozimki xotirani yaxshi bo'lishini, diqqatni yaxshi bo'lishini, hayol jarayonlardagi qonunlarni o'zlashtirgan bo'lishini, sezgirlikni yaxshi rivojlanganligi, ayrim faoliyatlarda sabr-toqat, tartiblilik, intizom, ijodiy yondosha olish, har xil holatlardan chiqib keta olish, halollik, mehnatsevarlik, boshqalarni hurmat qilish va ulami haq-huquqlarini yaxshi bilish, bilimlilik darajasini yuksakligi, rahbarlik qilish uchun kerak bo'lgan xususiyatlarni bilish, tijorat uchun kerak bo'lgan psixologik xususiyatlarga ega bo'lish kabi ko'plab tomonlar bu jarayonlar uchun kerak bo'ladi.

Jamiyatda insonni qiziqtirgan ko'plab kasblar borki ular bir-biridan juda farqlanib turadi va insondan kasbga loyiq bo'lgan psixologik xususiyatlarni talab qiladi. Deylik pedagog uchun didaktik usul juda mos tushsa, aktiyor uchun xotiraning, hayolning va boshqa psixik jarayonlarning o'rni boshqacha hisoblanadi. Sanoatda ishlayotgan ishchi, injener, dizayner uchun o'ziga xos psixologik xususiyatlar kerak bo'ladi. Ya'ni dizayner uchun estetik did, hayol, tafakkurni egiluvchanligi, diqqat va juda nozik holdagi ranglarni ajrata olish kabi ko'plab xususiyatlar zarur bo'ladi. Xam og'ir, xam yengil sanoat uchun ko'plab xilma-xil kasb egalari kerak bo'ladi. Bular uchun ham kasb psixologiyasi o'ziga xos bo'lgan inson psixikasini qirralarini shu kasbga xos tomonlarini va shaxsda ularni rivojlantirish masalalarini ham o'rganib boradi.

Yoshlarning qiziqishi, maqsad va manfaatlari o'z dunyoqarashlariga kerak bo'lgan va mos tushadigan kasbni tanlashga, bu kasbga xos bo'lgan psixologik tomonlarni bilishga intiltirib turadi.

Inson uchun eng zarur narsa — uning imidjiga, “o'ziga” ega bo'lish, uning barcha mumkin bo'lgan jismoniy va ma'naviy imkoniyatlarining zo'riqishi sharoitida sodir bo'ladi. Biz ta'lim olgandan so'ng, hayot uchun zarur bo'lgan hamma narsani deyarlik bilamiz.

Biroq, ko‘pincha odam o‘zi haqida, o‘zining ijodiy imkoniyatlari haqida kam ma’lumotga ega, sog‘lig‘ini qanday saqlashni bilmaydi, kayfiyatni, ruhiy holatni boshqarmaydi, hayot yo‘nalishini, qiymat ko‘rsatmalarini tanlashda ba’zan xato qiladi.

Ko‘rinib turibdiki, inson doimiy evolyutsiya, takomillashtirish uchun dasturlashtirilgan va agar uning biosotsial dasturi amalga oshirilmasa, muvaffaqiyatsizliklar yuzaga keladi: kasalliklar, stresslar, depressiv holatlar. Ta’lim olishda kasb va yo‘nalishni tanlash kelajak uchun ish bo‘lib, inson, jamiyat, sivilizatsiyaning ijodiy salohiyatini oldindan belgilab beradi, dunyoqarash, xulq-atvor, iqtisodiy va axloqiy ustuvorliklarni yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent 2019 yil
2. Kasb psixologiyasi F.R. Abduraxmonov, Z.E. Abduraxmonova. “Barkamol fayz media” nashriyoti, 2018.
3. Баева, Л. В. (2008) Информационная эпоха: метаморфозы классических ценностей. Астрахань.
4. Грязнова, Ю. Б. (2010) «Портфель карьер» —технология самоопределения и самоорганизации в обществе знаний» // Вестник Российского философского общества. №1. С. 61–67.
5. Даль, В. (1991) Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. М., 1989–1991. Т. 4.
6. Лапатухин, М. С., и др. (1981) Школьный толковый словарь русского языка. М.
7. Фейерабенд, П. (1986) Избр. труды по методологии науки. М.
8. Touraine, A. (1969) La Societe post-industrielle. Paris.